

Socialinės kaitos poveikis švietimo funkcijoms

RŪTA MARIJA ANDRIEKIENĖ, KĘSTUTIS TRAKŠELYS

Klaipėdos universiteto Tešinių studijų institutas, Sportininkų g. 13, LT-92257 Klaipėda

El. paštas: ruta.andriekiene@ku.lt; kestutistrak@gmail.com

Straipsnyje siekiama atskleisti, kiek įtakos švietimo funkcijoms turi visuomenės socialinė kaita. Analizuojamos tos funkcijos, kurios tapo svarbios po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, nes Lietuvai perėjus prie laisvosios rinkos, vienos aktualiausių yra švietimo funkcijos, turinčios užtikrinti švietimo prieinamumą ir socialinį teisingumą. Pagrindinis švietimo funkcijų tikslas – sušvelninti socialinę nelygybę, sumažinti skurdą ir socialinę atskirtį. Straipsnio autorių nuomone, pagrindinės švietimo funkcijos, galinčios užtikrinti didesnę visuomenės homogenizaciją, yra: socializacija ir kultūrinė reprodukcija, socialinė kontrolė ir socialinė integracija.

Raktažodžiai: švietimas, švietimo funkcijos, socialinė kaita

ĮVADAS

Mokslinėje literatūroje švietimui priskiriama gana daug ir įvairių funkcijų, kurios padeda suvokti ir įsisavinti įvairiose gyvenimo srityse vykstančius pokyčius. Kad individas galėtų suvokti ekonominio ir visuomeninio gyvenimo procesus bei juose dalyvauti, jis turi įgyti atitinkamą kompetenciją, įsisavinti reikiamus įgūdžius, kurie formuojami ir perteikiami per švietimo instituto atliekamas funkcijas. Tradiciškai švietimui priskiriamos šios funkcijos: *kultūrinė* – kultūros išsaugojimo, perdavimo ir vientisos plėtros užtikrinimas panaudojant anksčiau sukauptas kultūros vertybes asmenybės socializacijos ir jos kūrybinių sugebėjimų vystymo procese; *socialinė* – visuomenės socialinės sistemos reprodukcija ir plėtra, dalyvavimas asmenybės socializacijos procese; *ekonominė* – socialinės profesionalios struktūros formavimas, profesionalaus darbuotojo ugdymas, mokslo ir gamybos tarpusavio ryšio užtikrinimas.

Pagrindines švietimo atliekamas funkcijas ir jų kaitą Lietuvoje tyrė V. Armanavičiūtė (2009), R. Bruzgelevičienė (2007), G. Cibulskas (2006), R. Dukynaitė (2005, 2008), J. Guščinskienė, R. Brazienė (2004), J. Buzaitytė-Kašalynienė (2003), G. Kaminskienė (2002) ir kt.

Reikia pažymėti, kad Lietuvai perėjus prie laisvosios rinkos ekonomikos vieną aktualiausių problemų – švietimo prieinamumą ir socialinį teisingumą – nagrinėjo šie Lietuvos mokslininkai: R. Lazutka (2007, 2003), A. Juodaitytė (2000), T. Tamošiūnas (2000), A. Aškis (1993), A. Kalvaitis (1993, 1996, 1997) ir kt.

ŠVIETIMO FUNKCIJŲ SAMPRATA IR KLASIFIKACIJA

Įvairūs autoriai išskiria skirtingas švietimo funkcijas. P. Jucevičienė nurodo (1998), kad pagrindinė švietimo funkcija yra ugdymas, kurio realizavimo esmė – žmonijos patirties bei fundamentaliųjų vertybių perteikimas, įvertinant kiekvienos asmenybės ir visuomenės poreikius, individui kaupiant asmeninį šios patirties lobyną bei formuojant vertybes. Mokslinėje literatūroje paprastai išskiriamos tokios funkcijos: kvalifikacinė ir kultūros, kaip žinių ir įgūdžių visumos, reprodukcija. Šių įgūdžių diapazonas – nuo pagrindinių kalbos, rašmenų simbolių

įvaldymo iki profesinės kvalifikacijos įgijimo. Atrankos funkcija yra susijusi su socialine visuomenės struktūra. Per švietimo sistemą iš kartos į kartą perduodamos ir sukuriamos naujos socialinės pozicijos. Integracinė funkcija – švietimo sistema traktuojama kaip visuomenės integracijos instrumentas. Ji padeda reprodukuoti normas, vertybes, nuostatas ir interpretacijas, užtikrina hierarchinius santykius visuomenėje.

L. Broomas, Ch. M. Bonjeanas, D. Broomas (1992) nurodo keturias švietimo funkcijas: 1) kultūros perdavimo – perteikti jaunuoliams žinias, reikalingas gyvenimui visuomenėje, suteikti supratimą apie pagrindines visuomenės vertybes; 2) atskleisti vertybes ir žinias, kurių individams reikės dalyvaujant visuomeniniame gyvenime; 3) mokyti pilietinių vertybių ir istorijos; 4) integruoti imigrantus ir mažumas į visuomenę. Anot autorių, formalusis švietimas yra svarbiausia priemonė, įvairių ir potencialiai susiskirsčiusią visuomenę paverčianti vieninga, sujungta bendra kalba ir bendru tapatumo jausmu. Mokykloje nuo asmeninės šeimos aplinkos pereinama prie labiau nuasmenintos, įgyjama naujų įgūdžių ir papročių. Mokyklos ir mokytojo vaidmuo yra itin svarbus asmenybės vystymuisi. Mokytojai turi parinkti geriausią mokymo metodą ir skatinti savimi pasitikinčių individų vystymąsi.

N. Smelserio (1994) teigimu, švietimas atlieka nemažai socialinių funkcijų: kartu su šeima, religinėmis bendruomenėmis, valstybe ir jos valdymo struktūromis jis atlieka socialinės kontrolės funkciją. Ši funkcija ypač sustiprėjo, kai švietimas tapo privalomas daugelyje pasaulio šalių. Švietimas atlieka filtruojančią funkciją, t. y. paskirsto žmones pagal jų galimybes. Įgytas tam tikras išsilavinimas suteikia teisę užimti tam tikrą padėtį, pareigas, gauti atitinkamą atlyginimą. Švietimas atlieka „žmogiškojo kapitalo“ kaupimo funkciją. C. Jesteris (Smelser 1994) taip apibūdina šią funkciją: „žmonės pradeda savo gyvenimą jau turėdami tam tikrą kapitalą – savo įgimtas savybes. Šitas kapitalas gausinamas ankstyvoje vaikystėje, mokymosi laikotarpiu, darbinės veiklos pradžioje, tačiau jis nebetenka perkamosios vertės arba visai nuvertinamas, jei žinios ir profesiniai sugebėjimai neatitinka šiuolaikinių reikalavimų“.

Tokias funkcijas, kaip ugdymą, žmogiškojo kapitalo kaupimą, žinių perdavimą, asmenybės vystymąsi, mokymą ir t. t., švietimas vykdo ir vykdo visais laikais, nes tai tiesioginė jo užduotis. Kaip jau buvo minėta, kai kurios švietimui priskiriamos funkcijos atsiranda savaime kaip konkretaus laikmečio būtinybė ir visuomeninių poreikių tenkinimas. Išvardytas ir aprašytas švietimo funkcijas galime susieti su pagrindinėmis švietimo institucijų užduotimis: perteikti sociokultūrinės visuomenės normas (integracinė ir socializacijos funkcija), sudaryti kuo palankesnes sąlygas individui vystytis, perteikti gyvenimui reikalingus įgūdžius, sugebėjimus ir žinias (kvalifikacinė ir socializacijos funkcija), suteikti socialinių galimybių (atrankos, apsauginė, socialinės kontrolės funkcija).

Sociologinė švietimo funkcijų analizė leidžia plačiau panagrinėti tas švietimo funkcijas, kurios atsirado arba įgavo daugiau reikšmės Lietuvos nepriklausomybės (1990–2010) laikotarpiu, susiformavo reaguojant į buvusių ir esamų socialinių, ekonominių, politinių laukų poveikį ir iš esmės yra susijusios su socialiniu individo gyvenimu ir socialiniu statusu.

SOCIALIZACIJOS IR KULTŪRINĖS REPRODUKCIJOS FUNKCIJA

Individas visuomenėje veikia ne izoliuotai, o sąveikaudamas su kitais žmonėmis, susibūrusiais į įvairias socialines bendrijas, kurios veikia ir daro įtaką asmenybės elgesiui. Intensyvios globalizacijos sąlygomis vyksta ne tik visuomenės ar švietimo instituto transformacija, bet ir individo transformacija, jis privalo prisitaikyti prie naujų pokyčių. A. Giddenso (2000), M. Taljūnaitės (1999), I. Šutinienės (2008), V. Armanavičiūtės (2010) ir kt. tyrėjų manymu, vyksta individų identiteto kaita, performavimas ir naujų kūrimas. Prisitaikyti prie naujų

pokyčių individui padeda socializacijos procesas. Nuo pat gimimo vaikas socializuojasi nuolat sąveikaudamas su suaugusiais. Vaikai išmoka perimti visuomenės normas, vertybes ir dorovę. Pirmiausia asmenybės ugdymas (fizinis lavinimas, socialinis, kultūrinis, dvasinis auklėjimas) prasideda šeimoje, čia padedami socializacijos pradmenys. Kitose visuomenės struktūrose socializacija vyksta vėliau. 1959 m. paskelbtoje vaiko teisių deklaracijoje teigiama, kad „žmonija privalo vaikui duoti visa, kas geriausia“, ši mintis toliau plėtojama 1989 m. vaiko teisių konvencijoje. Vaikas turi teisę į ypatingą apsaugą ir priežiūrą, į palankias sąlygas ugdyti savo asmenybę. Ši pagrindinė ugdymo misija tenka švietimo įstaigoms.

Mokslinėje literatūroje socializacijos procesas plačiai nagrinėjamas įvairiais laikotarpiais (Kvieskienė 2005 ir kt.), todėl natūralu, kad vyrauja socializacijos sampratų įvairovė, priklausanti nuo to, kokiomis paradigmomis remiamasi apibrėžiant jos esmę. Socializacija prasideda vaikystėje: išmokdamas visuomenės normų, dėsnių ir pasirinkdamas gyvenimo būdą asmuo tampa visuomenės nariu. Didžiausią poveikį socializacijos procesui daro šeima, mokykla, bendraamžiai, darbas, religija ir visuomenės informavimo priemonės (Kvieskienė 2003). L. Broomas, CH. M. Bonjeanas, D. Broomas (1988) socializaciją apibrėžia kaip sudėtingą, visą gyvenimą besitęsiantį procesą, kol tampa socialine būtybe, kuri gali prisitaikyti prie naujų aplinkybių įvairiais savo gyvenimo periodais. Socializacija – žmonių socialinės patirties ir socialinių nuostatų kaupimo procesas, atitinkantis socialinių vaidmenų kaitą (Smelser 1994), tai – vaiko mokymasis gyventi visuomenėje. Socializacija yra modalus (kokybinis) žmogaus gyvenimo procesas, besivystantis tam tikroje politinėje, ekonominėje, kultūrinėje ir socialinėje aplinkoje, ji nulemia žmogaus sąmonės ir elgesio formų įvairovę. Socializacijos metu bejėgis kūdikis pamažu įgyja savimonę, tampa nuovokia asmenybe, sugebančia elgtis taip, kaip priimta kultūrinėje aplinkoje, kurioje jis auga. Mokslinėje literatūroje socializacija individo lygmeniu dažnai suprantama kaip jo asmeninė „istorija“. Instituciniu lygmeniu socializacija suprantama kaip pasekmė tų sąveikų, kurios vyksta mokykloje tarp individo ir praktinės veiklos bei tarp individų (pvz., mokinio ir mokytojo, mokinio ir mokinio) ir jų grupių. Socialinis ir kultūrinis tokių sąveikų turinys nulemia socializacijos vertybes.

Sociologiniu lygmeniu socializacija suprantama kaip tam tikras socialinis mechanizmas, sąlygojantis individo statusą, vaidmenį ir savimonę. Socializaciją detalizavus kaip trimatį socialinį reiškinį galima teigti, kad bendrojo lavinimo mokykla asmens socializacijos procese atlieka tris pagrindines funkcijas: a) suteikia kvalifikaciją, b) atlieka asmens selekciją ir alokaciją, c) asmens integraciją ir legitimaciją. Pirmoji – kvalifikacijos suteikimo – funkcija: išmokoma rašyti, skaityti, skaičiuoti, o vėliau suteikiamas bendrasis išsilavinimas. Gyvenant kaitos sąlygomis iš individo reikalaujama naujų ir vis įvairesnių mokėjimų bei įgūdžių, profesinio persikvalifikavimo lankstumo, pasirengimo didesniai darbo mobilumui tiek šalies viduje, tiek ir už jos ribų, nusiteikimo mokytis visą gyvenimą. Visa tai lemia didelio raštingumo poreikį, kurio didėjimą determinuoja sociokultūrinė visuomenės evoliucija kaip reakcija į socioekonominius pokyčius.

Išanalizavę pranešimus apie žmogaus socialinę raidą (Žmogaus socialinė raida 1995, 1997, 2000, 2001 ir kt.), galime išskirti pagrindines kliūtis individui sėkmingai socializuotis: kolektyvizacijos laikotarpiu vykusį sparti urbanizacija nulėmė skirtumus tarp kaimo ir miesto, sparčiai didėjanti socialinė atskirtis, užimtumo nestabilumas ir bedarbystė, skurdas, šešėlinė ekonomika, keičiantis ūkio struktūrai mažėja dirbančiųjų ir nedirbančiųjų gyventojų santykis.

Individui, gyvenančiam ir auklėjamam ne vyraujančioje kultūroje, iškyla sunkumų švietimo, socialinio ar etnokultūrinio gyvenimo srityse. M. Hario (1998) manymu, kiekviena

socialinė klasė turi savo subkultūrą, sudarytą iš skirtingų modelių. Dažnai ji turi net savo kalbą, kuri trukdo bendrauti su kitomis subkultūromis. Anot M. Hario (1998), per beveik visą stratifikuotų visuomenių istoriją klasiniai skirtumai buvo tokie ryškūs, tarsi skirtumai tarp vyro ir moters. Todėl iš kitos kultūros atėjusiam individui, ypač vaikui, sunku bendrauti, ne visada yra išsivystę jo bendrieji gebėjimai. Vaiko gebėjimai priklausys nuo to, kaip su juo bus bendraujama. Šiuo atveju yra svarbi vaiko ir motinos interakcija. A. Kalvaitis (1996) mano, kad inteligencijos testai teikia prioritetą viduriniam sluoksniui būdingiems gebėjimams, t. y. motyvaciniams, kognityviniams, kalbiniais ir socialiniams, kurie žemesnio sluoksnio vaikų būna ne tokie išstobulinti. E. Bernsteino (Giddens 2005) teigimu, darbininkų vaikų kalbą simbolizuoja ribotasis kodas: skirtingų socialinių sluoksnių vaikai susikuria savitus kalbos kodus, kurie turi įtakos jų patyrimui mokykloje. Žinoma, šiuolaikinėje visuomenėje dėl darbininkų vaikų kalbinio kodo būtų galima diskutuoti, tačiau labiau reikėtų atkreipti dėmesį į rizikos šeimose augančius vaikus. Tokių vaikų kalba ir vertybės neatitinka akademinės mokyklos kultūros. Anot A. Kalvaičio (1993), geras išsilavinimas yra rimtas veiksnys, leidžiantis užimti aukštą socialinę padėtį. Antra vertus, aukšta išsilavinimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo asmens, tiksliau, nuo jo tėvų, socialinės padėties. R. Kontautienė (2000) taip pat pažymi, kad aukštesnio socialinio sluoksnio tėvai labiau domisi ir vaikų mokymosi rezultatais, bendradarbiauja su mokykla.

Vaikai, atėję iš kitokios aplinkos ir kultūros, mokykloje jaučiasi nejaukiai. Įvairiuose moksliniuose tyrimuose pažymima, kad iš žemesnių klasių ir dažnai etninių mažumų kilę vaikai susikuria kalbos ir elgesio manieras, kurios konfliktuoja su mokykloje vyraujančia kultūra. Mokykloje egzistuojančios taisyklės ir mokytojų nurodymai jiems dažnai yra nesuprantami, ir tai gali būti konfliktų priežastis (Dahrendorf 1996). Mokyklos paprastai yra orientuotos į vidurinį sluoksnį, kuriam priklauso ir mokytojai. Funkcionalistiniu požiūriu visuomeninė tvarka yra palaikoma įvairių procesų, sąlygojančių autoriteto santykius skirtingo socialinių sistemų lygio asociacijose. Taigi vaikai iš žemesnių socialinių sluoksnių turi labiau pasistengti, jei jie nori pritapti prie vyraujančios kultūros ir psichologinės aplinkos ar nustatytos tvarkos.

SOCIALINĖS KONTROLĖS FUNKCIJA

Socialinė kontrolė – viena dažniausiai sociologijoje vartojamų sąvokų. Ji aprėpia daugybę priemonių ir būdų, kuriuos visuomenė naudoja nepaklusniems nariams sutramdyti. Jokia visuomenė negali egzistuoti be socialinės kontrolės. Kokius socialinės kontrolės metodus naudoja tam tikra grupė, priklauso nuo jos pobūdžio ir tikslų.

Socialinę kontrolės funkciją autoriai apibrėžia įvairiai. Socialinė kontrolė – visuomenės pastangos, užtikrinančios priimtina jos narių elgesį (Broom, Bonjean, Broom 1988). Anot E. Ross (Kvieskienė 2003), socialinė kontrolė – kryptingas visuomenės poveikis individui, kad būtų užtikrinta „normali“ socialinė tvarka. Socialinė kontrolė – tai priemonė, užtikrinanti lemiamą (optimalų) socialinių jėgų ir žmogaus prigimties santykį. Socialinė kontrolė yra organizuota visuomenės reakcija į žmonių elgesį, kuris laikomas problematišku, asocialiu ir patologiiniu. Kitų mokslininkų nuomone, socialinė kontrolė yra vienas pagrindinių mechanizmų, palaikančių sistemoje tvarką.

Remiantis L. Broomu, Ch. M. Bonjeanu, D. Broomu (1988), išskiriami tokie socialinės kontrolės šaltiniai:

- normatyvinė tvarka (vertybės, normos, kultūros suvokimas, taisyklės);
- socializacija (kultūros „išmokimas“);

– tarpusavio priklausomybės („pakludami suvaržymams individai aukoja dalį savo asmeninės laisvės, įpareigoja kitus ir prisiima atsakomybę“).

Reikia pažymėti, kad mokykloje kaip tik ir randame visus išvardytus socialinės kontrolės šaltinius. Būtent socialinė kontrolė garantuoja pastovius žmonių tarpusavio santykius, nustato nesikeičiančią įvairiausių kolektyvinio gyvenimo formų struktūrą, be kurių būtų neįmanoma tenkinti poreikių, garantuoti organizuoto kolektyvinės veiklos proceso, reguliuoti konfliktų, plėtoti kultūros. Tokius socialinės kontrolės bruožus vadintume instituciniais, arba organizaciniais, kadangi institucijos (šeimos, mokyklos, religijos) veikimas pasižymi esminiais visuomenės bruožais. Be jų visuomenė negalėtų garantuoti savo tolesnės evoliucijos.

Pasak I. Illich (Giddens 2005), mokykla įdiegia „pasyvųjį vartojimą“ – nekritišką esamos socialinės santvarkos pripažinimą, čia skiepijama drausmė ir subordinacija. M. Harrio (1998) manymu, kiekviena klasė turi savo subkultūras, sudarytas iš skirtingų darbo modelių. Dažnai klasės net turi atskiras kalbas, trukdančias joms bendrauti vienoms su kitomis. Mokiniai tarsi yra priversti susitaikyti su socialine nelygybe ir užleisti savo geresnes pozicijas. Šių dalykų nemokoma sąmoningai, jie slypi mokyklos procedūrose ir organizacijose. Jo teigimu, „slaptojoje mokymo programoje“ vaikai išmoksta „žinoti savo vietą ir tyliai joje būti“. I. Illichas atstovauja laikotarpiui, kurį būtų galima pavadinti pereinamuoju – iš modernumo į vėlyvąjį modernumą. Jo nuomone, švietimas modernioje visuomenėje suprantamas kaip veikla, kurios sąlygas, trukmę ir jų pagrindą įgyjamas socialines privilegijas nustato ir reglamentuoja oficialios ugdymą monopolizavusios institucijos. I. Illichas pasakytas mintis reikėtų vertinti ne kaip poziciją, prieštaraujančią ugdymui ar mokyklai, bet greičiau kaip prieštaraujančią moderniajai biurokratizuotai švietimo sistemai.

Socialinė-ekonominė mokinio padėtis tiesiogiai turi įtakos jo mokymosi rezultatams. Žemesnio socialinio sluoksnio mokiniai vengia lankyti mokyklą, neturi mokymosi motyvacijos. Pažymėtina, kad praktiškai visose mokyklos veiklos posistemėse, kurios užtikrina vidines prielaidas edukaciniam stimuliavimui įgyvendinti, yra šio stimuliavimo trukdžių. Jų yra ir ugdymo procese, ypač ugdytojo ir ugdytinio santykiuose bei mokyklos klimato.

Gerą mokyklos funkcionavimą užtikrina saikinga socialinė kontrolė. Mokykla turi sugebėti toleruoti tam tikrus nukrypimus. Formuojama kaip lanksti sistema ji taps stipresnė nei būdama kieta sistema. Mokykla turėtų pateikti gana platų įvairių vaidmenų ir galimybių rinkinį jau vien tam, kad sudarytų palankias sąlygas išreikšti save ir neleistų, kad nukrypimai grasintų jos integracijai. Socialinė kontrolė reikalinga mokyklai kaip pagrindinis mechanizmas, padedantis palaikyti pusiausvyrą. Saikingas individualumas ir nukrypimai yra priimami, o ryškesni nukrypimai laikomi grėsmingais mokyklos pusiausvyrai.

SOCIALINĖS INTEGRACIJOS FUNKCIJA

Socialinė Lietuvos švietimo integracijos funkcija pasidarė ypač aktuali paskelbus nepriklausomybę. Daugiau dėmesio socialinei integracijai pradėta skirti tuomet, kai Lietuvoje išaugo bedarbių ir atsirado skurdo problema.

Lietuvai nuo 1990 m. gyvenant laisvosios rinkos sąlygomis, itin dažnai kalbama apie lygias visų žmonių galimybes švietimo sistemos kontekste. Lygios galimybės reikėtų vienodas kiekvieno asmens galimybes pasiekti norimą socialinę-ekonominę padėtį, neatsižvelgiant į religinius, etninius, rasinius, lyties arba šeimos socialinės padėties skirtumus. Lygios galimybės nereiškia visų visuomenės narių vienodos socialinės padėties. Ši sąvoka tiesiog nusako atvirą visuomeninį kontekstą. Tačiau kyla klausimas, ar iš tikrųjų siekiant išsilavinimo egzistuoja socialinė lygybė, ar tai tėra teorinis teiginys.

Su penktokais tyrimą atlikusi A. Juodaitytė (2000) išskyrė vaikų sluoksnius pagal tėvų pajamas. Ištyrusi tarpgrupines sąveikas autorė nustatė:

- kontaktai tarp aukšto ir žemo sluoksnio vaikų labai reti;
- aukštesnio sluoksnio vaikai dažniausiai bendrauja tik su vidurinio sluoksnio vaikais, o pastarieji – tik su aukštesnio;
- žemesnio sluoksnio vaikai sudaro pusiau izoliuotą grupę;
- aukštesnio socialinio sluoksnio vaikams būdingas pasyvumas, jie retai inicijuoja sąveikas, kontaktai išoriški, mažai domisi kitais, nepakantūs skirtybėms – tai išreiškia pykčiu, agresija;
- vidurinio sluoksnio vaikai aktyvūs, iniciatyvūs, lankstūs, lengvai adaptuojasi; jie koreguoja santykius su kitais vaikais, siekia abipusių kontaktų.
- žemesnio sluoksnio vaikai pasyvūs, atsako tik į kitų iniciatyvas, jų elgsena nestabili, menkai išreiškiami interesai, dažnas nepakantumas.

Nustatyta tarpgrupinė sąveika yra analogiška aprašytai „skurdo subkultūrai“ ir jos bruožams. Skurdo kultūros vystosi iš industrinės kapitalistinės visuomenės, kuriai būdinga nelygybė. Knygoje *La Vida* (1966) O. Lewis išvardija tokius skurdo kultūros požymius:

- neaktyvus vargšų dalyvavimas ir integracija į svarbiausius socialinius institutus; nors jie tvirtina turį kai kurias vidurinės klasės vertybes, tačiau jų nesilaiko;
- vargšų gyvenimas apibūdinamas prastomis ir ankštomis gyvenimo sąlygomis, neįsitraukimu į bendruomenę, minimalia organizacija už šeimos ribų; susidaro tik atsitiktinės neformalios jų grupės lindyne;
- dalis vargšų neturėjo ilgos be rūpesčių vaikystės, anksti patyrė seksualinius santykius, buvo susieti laisvais ryšiais, jų vedybiniai saitai silpni; vyrauja šeimos, kurių centre yra moteris;
- kitos tendencijos – stiprus marginalumo (atstumtumo) pojūtis, bejėgiškumas ir uždarumas.

Šios tendencijos yra funkcionaliai susijusios kiekvienoje grupėje. Skurdo kultūrą sudaro atskirų aspektų sąveika, dėl poveikio vaikystėje ji perduodama iš kartos į kartą. Panaikinus skurdą, skurdo kultūra neišnyks. Išvardyti požymiai ir tarpgrupinės sąveikos rodo, kad atskirų socialinių sluoksnių bendravimas mokykloje turi tiesioginės įtakos mokymuisi ir jo rezultatams. Vaikai klasėje paprastai sėdi su savo draugais, todėl žemesnio sluoksnio vaikai per pamokas irgi sėdi kartu. Jau minėjome, kad jiems sudėtingiau adaptuotis ir suprasti mokytojo aiškinimą, todėl turi labiau pasistengti, kad sulauktų tinkamo mokytojų dėmesio.

Aštrėjanti socialinė įtampa šiuolaikinėje mokykloje labiausiai veikia daugiavaikių šeimų vaikus, taip pat turinčius tik vieną iš tėvų ar gyvenančius kaime. Skurstančios šeimos negali investuoti į geresnę savo vaiko gyvenimo kokybę užtikrinančias priemones. Apskritai, greita socialinė kaita sukuria nestabilumo būklę, kai normos nebereguliuoja visuomenės, todėl itin nestabiliai ir nesaugiai pasijunta jautriausi visuomenės socialiniai sluoksniai.

Aptartos švietimo funkcijos, t. y. reakcija į pasikeitusias politines, ekonomines bei socialines aplinkybes. Ir kad ir kiek būtų koreguojama įstatymine bazė, vargu ar galima tikėtis homogenizacijos, juk skiriasi žmonių gabumai, išsilavinimas, tėvų padėtis. Daug ką lemia kilmė, statusas, pajamos. Aukštųjų visuomenės sluoksnių tėvai padeda sukurti materialinę gerovę savo vaikams, nes daug ką lemia pinigai. Jie gali suteikti savo vaikams materialinę paramą. Toks vaikas jausis saugus, bus labiau skatinamas, motyvuojamas mokytis. Paprastai vaikai perima to socialinio sluoksnio gyvenimo būdą, kuriam priklausė jo tėvai. Tai natūralu. Kiekviena socialinė klasė pasižymi savitu, išskirtiniu gyvenimo būdu. Ir nors socialinė klasės

pozicija natūraliai perduodama iš kartos į kartą, dar nereiškia, kad vaikai iš žemesnio socialinio sluoksnio, gyvendami laisvosios rinkos ekonomikos sąlygomis, negali įgyti išsilavinimo. Modernioje visuomenėje mokymosi startas turėtų būti visiems mokiniams vienodas. Socialiai remtiniams vaikams siekiama sudaryti sąlygas integruotis ir sėkmingai mokytis. Tam yra tinkama teisinė bazė, tik ne visada sugebama ja pasinaudoti.

IŠVADOS

Vienas pagrindinių veiksnių modernioje visuomenėje, skatinančių ir užtikrinančių individo socialinį mobilumą, yra švietimas. Kiekvieno individo gyvenimo kokybė ir galimybės tiesiogiai priklauso nuo to, kaip visuomenėje yra organizuotas švietimas ir kaip tinkamai švietimo dalyviai atlieka jiems priskirtas funkcijas.

Švietimo teikiamos socialinės paslaugos bei atliekamos funkcijos modernumo laikotarpiu turi užtikrinti individų lygiateisiškumą ir mažinti socialinę įtampą. Moderniojoje visuomenėje švietimas yra vienas svarbiausių socializacijos veiksnių, veikiančių visuomenės demokratizaciją, lygybę ir atliekantis kultūros perdavimo ir transformacijos funkciją, per ją reprodukuojamos ir kuriamos socialinės funkcijos ir individo statusas.

Socialinės kontrolės funkcijos tikslas – užtikrinti žmonių santykių pastovumą, nustatyti nesikeičiančią įvairiausių kolektyvinio gyvenimo formų struktūrą, be kurių būtų neįmanoma tenkinti poreikių, garantuoti kolektyvinės veiklos, reguliuoti konfliktų, plėtoti kultūros. Socialinė kontrolė švietime pasireiškia nustatytomis taisyklėmis mokykloje ir pamokų metu, mokymosi rezultatų vertinimu pažymiais, tačiau socialinės kontrolės funkcija neturi apriboti silpnesnių mokyklos bendruomenės narių dalyvavimo švietimo procese.

Gauta 2012 10 02

Priimta 2012 11 10

Literatūra

1. Armanavičiūtė, V. 2010. „Požiūris į vertybes kaip demokratijos ugdymo sąlygas“, *Pedagogika* 100: 27–36.
2. Armanavičiūtė V. 2009. „Šiuolaikinio žmogaus socializacija Juozo Vaitkevičiaus socialinėje pedagogikoje“, *Acta paedagogica Vilnensia* 22: 163–173.
3. Aškinis, A. 1993. „Naujos socialinės grupės ir jų interesai“, in *Žmogaus interesai ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
4. Broom, L.; Bonjean, Ch. M.; Bromm, D. H. 1992. *Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas: Littera universitatis Vytauti Magni.
5. Bruzgelevičienė, R. 2007. *Lietuvos švietimo reforma ugdymo paradigmu kaitos aspektu 1988–1997*. Daktaro disertacija. Vilnius: VPU leidykla.
6. Cibulskas, G. 2006. *Švietimo subjektų pasipriešinimui edukaciniams pokyčiams įtaką darantys veiksniai: Lietuvos švietimo reformos atvejis*. Daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
7. Dukynaitė, R. 2005. „Gimnazijos pedagogų kvalifikacijos kėlimo ypatumai“, *Pedagogika*. 79: 80–85.
8. Dukynaitė, R. 2008. „Lietuvos gimnazijų perspektyva švietimo politikų požiūriu“, *Pedagogika* 1: 20–27.
9. Buzaitytė-Kašalygienė, J. 2003. „Socialinio pedagogo veikla bendrojo lavinimo mokykloje“, *Acta paedagogica Vilnensia* 10: 35–37.
10. Čiubrinskas, V. 2008. „Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos“, in *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: VDU.
11. Dahrendorf, R. 1996. *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvą politiką*. Vilnius: Pradai.
12. Daubarienė, A. 1995. „Socialinių pokyčių įtaka švietimo kaitai Lietuvoje nuo 1988 m.“, *Socialiniai mokslai. Sociologija* 2: 74–75.
13. Giddens, A. 1996. *Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
14. Giddens, A. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.

15. Giddens, A. 2005. *Sociologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
16. Guščinskienė, J.; Brazienė, R. 2004. „Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 4: 50–56.
17. Haris, M. 1998. *Kultūrinė antropologija*. Kaunas: Tvermė.
18. Jucevičienė, P. 1998. *Edukologinės idėjos Lietuvos švietimo sistemos modernizavimui*. Kaunas: Technologija.
19. Juodaitytė, A. 2000. „Vaikų iš skirtingų socialinių sluoksnių adaptavimas mokykloje“, *Tiltai* 2: 62–72.
20. Kalvaitis, A. 1993. „Socialinio mobilumo švietimo pagalba galimybės“, in *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. Kaunas: Technologija.
21. Kalvaitis, A. 1996. „Tėvų socialinis poveikis vaikų mokymosi pradžiai“, in *Mokymo ir auklėjimo klausimai*, t. 27. Vilnius: Vaga.
22. Kalvaitis, A. 1997. „Lietuvos gimnazijų socialinė kilmė“, *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. Kaunas: Technologija.
23. Kaminskienė, G. 2002. *Diferencijuoto mokymosi aplinka ir jos prielaidos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos aukštesnėse klasėse*. Daktaro disertacija. Kaunas: Technologija.
24. Kontautienė, R. 2000. *Pedagoginio bendradarbiavimo sistemos plėtotė pradinėje mokykloje*. Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
25. Kvieskienė, G. 2003. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: VPU leidykla.
26. Kvieskienė, G. 2005. *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: VPU leidykla.
27. Lazutka, R. 2003. „Gyventojų pajamų nelygybė“, *Filosofija. Sociologija* 2: 22–2.
28. Lazutka, R. 2007. „Žmogaus amžius, darbo rinka ir diskriminacija“, in R. Lazutka, A. Bagdonas, L. Žalimienė, A. Vareikytė. *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbovietėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 225–311.
29. Leliūgienė, I. 1997. *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija.
30. Smelser, N. 1994. *Sociology*. Maskva: Feniks.
31. *Socialinis struktūrinimasis pokyčių metu. Socialinis struktūrinimasis ir jo pažinimas*. 1999. Sud. M. Taljūnaitė. Vilnius, 54–100.
32. Šutinienė, I. 2008. „Lietuvių tautinio identiteto raiška globalizacijos kontekstuose: tarp lokalumo ir daugiakultūriškumo“, in *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: VDU.
33. Taljūnaitė, M. 2004. „Pilietybė ir socialinė atskirtis šiuolaikinėje Europoje“, *Filosofija. Sociologija* 4: 46–49.
34. Tamošiūnas, T. 2000. *Vidurinės mokyklos edukacinis kryptingumas įvairiautautinėje aplinkoje*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.

RŪTA MARIJA ANDRIEKIENĖ, KĘSTUTIS TRAKŠĖLYS

The influence of social changes on the functions of educational institutions

Summary

A sociological analysis of the functions of educational institutions allows to put greater emphasis upon the educational functions that emerged or gained greater importance over the years of independence in Lithuania (1990–2010). The functions have possibly been formed in response to the past and present social, economic and political forces and are generally associated with an individual's social life and his social status. The thesis discusses the main educational features: the functions of socialization, cultural reproduction, social control and social integration.

Key words: educational institutions, educational functions, social changes